

МІСТОБУДУВАННЯ

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.60.117-127>

УДК 712.2(292.452)

Духняк Ірина Олегівна,

кандидат архітектури, асистент кафедри архітектурного проектування

Національний університет «Львівська політехніка»

iryna.o.dukhniak@lpnu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5795-9031>

АНАЛІЗ ЕЛЕМЕНТІВ АРХІТЕКТУРНОГО ЛАНДШАФТУ ДОЛИННИХ ПРОСТОРІВ РІЧОК УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Анотація: в статті поданий результат аналізу архітектурно-ландшафтних взаємодій в долинних просторах річок Українських Карпат на рівні елементів архітектурного ландшафту, як наступний крок після попередньо виконаних досліджень на двох вищих масштабних рівнях – рівні систем розселення та на рівні поселень. Найбільш виразно архітектурно-ландшафтні взаємодії на найнижчому масштабному рівні проявляються в естетичному аспекті. Проаналізовано 30 елементів, з яких 7 представлено у статті. Встановлені певні невідповідності та позитивні особливості в архітектурно-ландшафтній організації на рівні елементів ландшафту.

Ключові слова: архітектурний ландшафт; елемент архітектурного ландшафту; долинний простір ріки; архітектурно-ландшафтна організація.

Постановка проблеми. З початком ХХІ ст. унаслідок стрімкого розвитку туризму та рекреації, зміни форм власності й способу господарювання особливої динаміки набувають процеси урбанізації в Карпатських горах, поселення та інфраструктура яких зосереджені головню в долинних просторах річок. Цей тип простору є особливим через природні умови та домінування природного ландшафту. Надзвичайно важливою архітектурно-містобудівною задачею є врегулювання взаємозв'язків архітектури та ландшафту. Уже сьогодні можна спостерігати незрівноваженість функцій, незадовільну техногенна ситуацію, втрату естетики та історичної ідентичності ландшафтів. Проблема є комплексною і потребує науково обґрунтованого підходу до проектних рішень на різних містобудівних масштабних рівнях: на рівні систем розселення, поселень та елементів архітектурного ландшафту. На найнижчому рівні взаємозв'язок архітектури і ландшафту найінтенсивніше проявляється в

естетичному аспекті, що впливає якість сприйняття простору та на атрактивність регіону для туристичної функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємозв'язків архітектури та ландшафту висвітлюють праці А.П. Вергунова [1], В.В. Владімірова [2], В. П. Кучерявого, Н. В. Маслова, В. А. Нефьодова [7], Т. Ф. Панченко [8], М. Пурвінаса, І.Д. Родічкіної, Дж. О. Саймондса, А.В. Сичьової [9, 10], В.П. Стаускаса та ін. Питання архітектурної організації гірських територій висвітлені в працях Крогіуса В.Р., Курбатова В.В. [4] та ін. Серед архітекторів, що досліджують архітектуру Українських Карпат слід виділити Бевза М.В., Габреля М.М. [3], Диду І.А., Максимюк Т.М., Сабана Ю.Я., Тараса Я.М., Шульгу Г.М., Юрчишин Г.М.

Метою публікації є проаналізувати елементи архітектурного ландшафту за функціонально-планувальними та естетичними характеристиками для створення наукового підґрунтя для методичних основ архітектурно-ландшафтної організації долинних просторів річок Українських Карпат.

Основна частина. Специфіка домінуючого природного середовища, в яке інтегрована традиційна архітектура досліджуваних територій Карпат, найяскравіше і найбільш чітко виявляється в естетичному аспекті. Питання сприйняття, масштабу, стилю стають значущими завдяки зростаючій мобільності людей, збільшенню швидкості переміщення, розвитку туризму й зростаючим вимогам до естетичних ознак навколишнього середовища [9]. Характерною рисою зорового й функціонального відчуття середовища в долинах є здатність фрагментарного сприйняття простору — ландшафт для глядача не відкривається в цілісному вигляді, як, зокрема, з верховин, але в поле зору людини потрапляють фрагменти територій, архітектурні та містобудівні елементи, які сприймаються в часі і у визначеній послідовності. Вигляд ландшафту в уяві людини складається внаслідок сумування в підсвідомості окремих вражень. У цьому проявляється різноплановість аспектів динамічного сприйняття, яку слід враховувати, розробляючи архітектурно-планувальну й ландшафтно-просторову організацію ТПК [9].

Тому при аналізі взаємозв'язків архітектури та природного ландшафту в долинних просторах річок на рівні елементів (рис. 1) визначальним буде естетичний аспект, проте, враховуючи комплексний підхід, беруться до уваги функціонально-планувальні характеристики.

Архітектурний ландшафт — це ландшафт, який сформувався в процесі цілеспрямованої архітектурної, у тому числі містобудівної, діяльності; трактується також як різновид антропогенного культурного ландшафту. Архітектурний ландшафт складають антропогенні (будівлі, споруди і т.п.) та природні компоненти [10]. З урахуванням поділу на природні й антропогенні компоненти та

на основі вивчення просторових ситуацій у долинних просторах існує поділ компонентів архітектурного ландшафту (рис. 2).

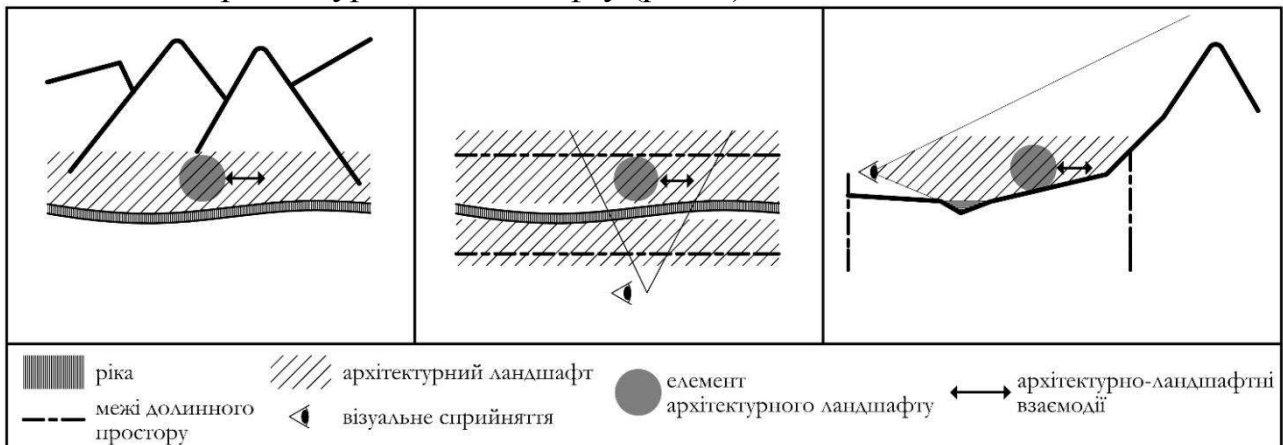

Рис. 1. Елемент архітектурного ландшафту долин річок Українських Карпат

Рис. 2. Компоненти архітектурного ландшафту долин річок Українських Карпат

Найбільш масштабним природним компонентом досліджуваного краєвиду є *рельєф*. Він піднімається високо вгору щодо глядача, тому природний ландшафт завжди наявний як візуальний елемент архітектурного середовища; у поле зору людини потрапляє велика кількість характерної для Карпат *рослинності*, яка характеризується вертикальною поясністю. Залежно від крутизни схилів може створюватися відчуття обмеженого простору.

Вода (ріка) не завжди потрапляє в поле зору, проте вона є віссю і поєднуваним компонентом території. У тих оглядових точках, де вона візуально наявна, створюється атрактивний краєвид, в якому ріка виступає акцентом. Карпатські ріки невеликі, у добру погоду вода чиста і прозора, проглядається кам'янисте дно.

Велику роль в естетичному вигляді краєвиду відіграють *гірські породи*. Вони цікаво виступають на крутих схилах, утворюють береги і дно ріки з різних за величиною каменів, часто з порогами або водоспадами.

При *сонячному освітленні* високі гори частково затінюються на схилах, що створює цікаву гру світла й тіні на схилах, які в свою чергу візуально впливають на вигляд долин.

Містобудівні елементи, об'єкти архітектури та інженерні споруди — антропогенні компоненти архітектурного ландшафту. Містобудівні елементи включають автомобільні та пішохідні шляхи, залізниці, площі, сільськогосподарські угіддя та окультурені ландшафти.

Традиційно в Українських Карпатах *дороги* прокладали ґрунтові, кам'яні або мощені деревом. Нині у долинному просторі ріки, як правило, проходить головна асфальтована дорога, що сполучає поселення між собою. Дорогам місцевого значення, які знаходяться на досліджуваній території, притаманний різний тип покриття — ґрунтові, кам'яні, асфальтовані. Основною проблемою є їх експлуатаційний стан, який негативно впливає на естетику краєвидів долинного простору.

Залізниці пролягають у долинних просторах річок через найлегшу доступність. Зазвичай для них зведені ґрунтові насипи. У місцях, де долина надто вузька, залізниця може проходити через тунелі, кам'яні заїзди, які мальовничо вписані у схили гір. Залежно від конструкції, оздоблення й архітектурного вирішення, такі заїзди можуть бути привабливими та цікавими елементами краєвиду долинного простору Карпат.

Пішохідні дороги — невід'ємний елемент гірського краєвиду. Пішо-кінні шляхи та пастуші дороги для вигону худоби з огорожею і без неї урізноманітнюють краєвиди річкових долин і проглядаються з низин на ландшафти вищого рівня. *Площі* в долинних просторах карпатських річок трапляються рідко, здебільшого у містах або у великих селищах. *Сільськогосподарські угіддя* та інші окультурені частини ландшафту утворені природними компонентами, проте впорядковані людиною, тому створюють відчуття антропогенного середовища.

Об'єктами архітектури є *житлові, громадські, сакральні будівлі та господарські споруди, малі архітектурні форми*. Традиційно будинки є малоповерховими зі стрімкими схилами даху і невеликими вікнами, що візуально повторює форму гір та органічно вписується в ландшафт, створюючи особливе архітектурне середовище. Близькість розташування об'єктів до ріки залежить в основному від природних чинників.

Інженерними спорудами, компонентами архітектурного ландшафту є *мости, тунелі, укріплення берегів, підпірні стінки, дамби та малі ГЕС* (давніше будували водяні млини). Мости в Карпатах різноманітні. Найпримітивнішими за

конструкцією є пішохідні кладки, які традиційно здавна споруджували в Карпатах. Їх ставили на ровах, потоках, малих і великих ріках. Примітивну кладку утворювали кілька розставлених на мілкому місці потоку кам'яних плит. Традиційно кладки робили з дерев'яних колод або дощок, які перекидалися з одного берега на протилежний. Від того, чи кладка розташовувалася в населеному пункті, чи на території з малоінтенсивним рухом, залежав її естетичний вигляд, рівень озлобленості й наявність перил. Залежно від величини річки й складності рельєфу берегів для деяких кладок невід'ємним компонентом були опори. При спорудженні такої «лавки» обов'язково враховувався максимальний рівень води в ріці. На повноводних і широких ріках Українських Карпат характерними є підвісні пішохідні кладки, основу яких становлять високі, масивні берегові опори-фундаменти, споруджувані з дерева, каміння, бетону тощо. Дерев'яні кладки через потоки і річки дуже гармонійно вписуються в природний карпатський ландшафт, оскільки виконані головно з дерева (місцевого природного матеріалу) і мають делікатну форму. Пішохідні містки і проїзні мости порівняно з кладками складнішої конструкції, вони відіграють у системі сухопутного зв'язку населення Українських Карпат значно важливішу функціональну роль. Традиційно здавна їх будували з дерева, а з 80-х років ХІХ ст. на державних дорогах стали споруджувати мости з каміння і металу [30]. Більшість автентичних дерев'яних мостів донині не збереглось. Сьогодні на карпатських ріках найчастіше зустрічаються залізобетонні мости для автотранспорту з проїжджою і пішохідними частинами, з металевими перилами, які зазвичай негативно впливають на образ краєвиду, адже більшість із них знаходиться в незадовільному естетичному стані. Залізничні мости виконані переважно з металу, але як і автомобільні, своїм естетичним виглядом можуть негативно впливати на вигляд ландшафту. Мальовничий краєвид створює вписаний у ландшафт кам'яний віадук у Ворохті.

Унаслідок складного рельєфу характерним для краєвиду Карпат є використання підпірних стінок, що споруджуються, як правило, біля доріг і різні за своїми естетичними властивостями. Гармонійно з природними елементами виглядають підпірні стінки з каменю — це місцевий природний матеріал. На відміну від кам'яних, бетонні елементи можуть вносити дисгармонію, особливо при перебуванні їх у занедбаному стані.

Цікавого своєрідного вигляду краєвиду надають дамби та берегові укріплення рік. Нині найчастіше їх роблять з природного каміння, стягнутого металевою сіткою у правильні прямокутні форми, розміщені східцями вздовж берега. Такий вигляд є близьким до природного, оскільки береги гірської карпатської річки кам'янисті, але водночас він створює відчуття впорядкованості ландшафту людиною. Нечасто можна побачити на берегах

карпатських рік дерев'яні дамби. Малі гідроелектростанції характерні для карпатських річок: існує кілька діючих МГЕС на досліджуваних територіях, ведеться будівництво нових, але це зазнає великого спротиву громадськості.

Проаналізовано та оцінено архітектурно-ландшафтні взаємодії на прикладі 30 елементів архітектурного ландшафту, 7 з яких представлені у табл. 1.

Таблиця 1. – Аналіз архітектурно-ландшафтних взаємодій на рівні елементів архітектурного ландшафту

Елемент архітектурного ландшафту	Планувально-функціональна характеристика	Композиційно-естетична характеристика
 <p>Пішохідний міст через р. Прут у Яремчі</p>	<p>Пішоходно-комунікаційна та громадська функція. Забезпечує місцевий зв'язок між берегами річки, об'єднує туристичну зону, служить в ній видовою точкою на водоспад.</p>	<p>Акцент. Оригінальний силует моста та спокійні кольори органічно поєднуються з середовищем. Стилiстичні образи ялин та гуцульські мотиви на орнаменті перил є вдалим вирішенням для місцевості.</p>
 <p>Залізничний міст через р. Тиса</p>	<p>Комунікаційна функція. Забезпечує зв'язок між берегами річки у залізничному сполученні Івано-Франківської та Закарпатської обл., України та Румунії.</p>	<p>Акцент. Легка металева конструкція за масштабом та формою делікатно вписується в ландшафт. Строгий темний колір ферм добре поєднується з природним середовищем.</p>
 <p>Турбаза «Гуцульщина» у долинному просторі р. Прут, м. Яремче</p>	<p>Туристично-рекреаційна функція. Розташована у туристично-рекреаційній зоні, на протилежному березі від основної транспортної осі, з якою турбаза з'єднує зручні пішохідний та транспортний мости.</p>	<p>Домінанта. Архітектура зберігає традиційні гуцульські мотиви, форма та масштаб добре поєднуються з гірським середовищем. Дерево та камінь органічно вписуються у природний ландшафт.</p>

 <p>Готельно-відпочинкові комплекси</p>	<p>Туристично-рекреаційна функція. Розташовані на місцевих дорогах та основній транспортній осі Буковелю.</p>	<p>Масштабність споруд, велика їх щільність та поєднання різних архітектурних стилів та форм вносить дисгармонію у ландшафт, втрачається візуальне домінування природного середовища.</p>
 <p>Відпочинко-розважальний комплекс</p>	<p>Туристично-рекреаційна функція. Розташований на межі села, біля транзитної автомагістралі, яка розділяє об'єкт і ріку.</p>	<p>Домінанта. Масштаб, форма та колористика гармонійно поєднані з природним ландшафтом. Проте архітектурний стиль є "чужим" для традицій Карпат, тому не зберігає ідентичності середовища.</p>
 <p>Громадська будівля в м. Сколе</p>	<p>Адміністративна функція. Розташована вздовж основної транспортної осі м. Сколе у загальноміському центрі.</p>	<p>Акцент у рядовій забудові. Масштаб та поєднання класичних мотивів з народними добре контактують з середовищем. Колористика фасаду надмірно виділяється в середовищі.</p>
 <p>Оглядовий міст на водоспад</p>	<p>Розташований біля основної транспортної осі системи розселення в долинному просторі р.Ч.Тиса. Служить для зв'язку обох берегів притоки та місцем рекреації.</p>	<p>Форма, масштаб та матеріал (дерево) вдало поєднані з природним середовищем. Об'єкт є вдалою атрактивною видовою точкою.</p>

Висновки. Архітектурний ландшафт долинних просторів річок Українських Карпат утворений поєднанням масштабних природних і специфічних антропогенних компонентів, які складають характерні елементи архітектурного середовища. На прикладах таких елементів проаналізовано взаємозв'язки архітектури та ландшафту за естетичним сприйняттям простору, беручи до уваги функціонально-планувальні характеристики.

На території долин річок Карпат можна зафіксувати чимало прикладів сучасної дисгармонійної забудови. Виявлено, що псують естетику та ідентичність долинного ландшафту масштабні споруди, які візуально домінують над рельєфом. При перевищенні традиційної поверховості біля надмір високих споруд втрачається відчуття панівного впливу природних компонентів на місцеве архітектурне середовище. Використання штучних оздоблювальних матеріалів чи надто яскравої кольорової гами спотворює образ та дезінтегрує середовище.

Встановлено, що найкращий естетичний ефект у взаємозв'язках архітектури та ландшафту досягається при застосуванні традиційних місцевих стилів у будівництві, в яких відбувається органічна єдність природи й архітектури через масштаби і форми, а також при застосуванні природних матеріалів у оздобленні. Найпоширенішим традиційним будівельним і оздоблювальним матеріалом є дерево. Природний камінь також органічно вписується в ландшафт, адже дно і береги гірських річок кам'янисті, а схили гір часто утворені гірськими породами.

Господарські будівлі, малі архітектурні форми, паркани — усе це наповнює краєвид. Для естетики та автентичності краю важливо бачити у них масштаб, стиль, будівельні та оздоблювальні матеріали, які гармонійно вписуються в природу.

Список джерел

1. Вергунов А.П., Денисов М.Ф., Ожегов С.С. Ландшафтное проектирование : учеб. пособ. [для вузов]. М.: Высш. шк., 1991. 240 с.
2. Владимиров В.В., Микулина Е.М., Яргина З.Н. Город и ландшафт (проблемы, реконструктивные задачи и решения). М. : Мысль, 1986. 237 с.
3. Габрель М.М., Гоблик А.В. Актуальні проблеми просторової організації території долини ріки Тиса Закарпатської області в зоні затоплення. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період* : зб. наук. пр. 2004. Вип. 3, ч. 1. С. 231–239.
4. Курбатов Ю.И. Архитектурные формы и природный ландшафт. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. 136 с.

5. Лукомська І.О. Методичні основи архітектурно-ландшафтної організації долинних просторів річок Українських Карпат: *дис. канд. арх. наук : 18.00.04*. Полтава, 2014. 200 с.
6. Лукомська І.О. Особливості архітектурних ландшафтів долин річок Українських Карпат. *Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. зб.* К.: КНУБА, 2012. Вип. 44. С. 311-322.
7. Нефедов В.А. Архитектурно-ландшафтная реконструкция как средство оптимизации городской среды: *дис. д-р арх. : 18.00.04*. СПб., 2005. 329 с.
8. Панченко Т.Ф. Туристичне середовище: архітектура, природа, інфраструктура : моногр. К.: Логос, 2009. 176 с.
9. Сычева А.В. Архитектурно-ландшафтная среда. Вопросы охраны и формирования. 2-ое изд., перераб. и доп. Мн.: Выш. школа, 1982. 158 с.
10. Сычева А. В. Ландшафтная архитектура: учеб. пособ. [для вузов] 3-ье изд., испр. М.: Оникс, 2006. 87 с.

References

1. Verhunov A., Denisov M., Ozohov S. (1991) Landscape design: textbook for universities. [Landshaftnoe proektirovanie: uchebnoe posobie dlia vuzov]. 240. (in Russian)
2. Vladimirov V., Mikulina E., Iargina Z. (1986) City and landscape (problems, reconstructive tasks and solutions). [Horod i landshaft (problemy, rekonstruktivnye zadachi i resheniia)]. 237. (in Russian)
3. Habrel, M., Hoblyk, A. (2004) Actual problems of the spacious organization of the Tysa river valley territory in Transcarpathian region in the flooded zone. [Aktualni problemy prostorovoi orhanizatsii terytorii dolyny riky Tysa Zakarpatskoi oblasti v zoni zatoplennia] *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period*, 3(1), 231–239. (in Ukrainian)
4. Kurbatov, Yu. (1988). Architectural forms and natural landscape. [Arhitekturnye formy i prirodnyi landshaft]. 136. (in Russian)
5. Lukomska, I.O. (2014) Methodical bases of architectural and landscape arrangement of river valley spaces in Ukrainian Carpathians. [Metodychni osnovy arkhitekturno-landshaftnoi orhanizatsii dolynnykh prostoriv richok Ukrainykh Karpat] *dys. na здобуття наук. ступ. к. арх.: спets. 18.00.04. Містобудування і ландшафтна архітектура*. 228. (in Ukrainian)
6. Lukomska, I.O. (2012) Features of architectural landscapes of river valleys in Ukrainian Carpathians. [Osoblyvosti arhitekturnykh landshaftiv dolyn richok Ukrainykh Karpat] *Mіstobудування та територіальне планування: наук.-техн. збірник*, 44. 311-322. (in Ukrainian)

7. Nefiodov V. (2005) Architectural and landscape reconstruction as a means of optimizing the urban environment. [Arhitekturno-landshaftnaia rekonstruktsiya kak sredstvo optimizatsyi gorodskoi sredy] *dis. d. arch.: spets. 18.00.04.* 329. (in Russian)

8. Panchenko T. (2009) Tourist environment: architecture, nature, infrastructure. [Turystychnе seredovyshe: arhitektura, pryroda, infrastruktura] *monohrafiia.* 176. (in Ukrainian)

9. Sychova A. Architectural and landscape environment. Protection and formation issues [Arhitekturno-landshaftnaia sreda. Voprosy ohrany i formirovaniia] *2-oe izd., pererab. i dop.* 158. (in Russian)

10. Sychova A. Landscape architecture [Landshaftnaia arhitektura] *ucheb. posob. dlia vuzov, 3-e izd. ispr.* 87. (in Russian)

Аннотация

Духняк Ирина Олеговна, кандидат архитектуры, ассистент кафедры архитектурного проектирования Национального университета «Львовская политехника».

Анализ элементов архитектурного ландшафта долинных пространств рек Украинских Карпат.

В статье представлен результат анализа архитектурно-ландшафтных взаимодействий в долинных пространствах рек Украинских Карпат на уровне элементов архитектурного ландшафта, как следующий шаг после предварительно выполненных исследований на двух высших масштабных уровнях - уровне систем расселения и на уровне поселений. Наиболее отчетливо архитектурно-ландшафтные взаимодействия на низком масштабном уровне проявляются в эстетическом аспекте. Проанализированы 30 элементов, из которых 7 представлено в статье. Установлены определенные несоответствия и положительные особенности в архитектурно-ландшафтной организации на уровне элементов ландшафта.

Ключевые слова: архитектурный ландшафт; элемент архитектурного ландшафта; долинное пространство реки; архитектурно-ландшафтная организация.

Annotation

Iryna Dukhniak, PhD, Department of Architectural Design, Lviv Polytechnic National University.

Analysis of the Elements of Architectural Landscape of the River Valley Spaces in Ukrainian Carpathians.

The results of the analysis of architectural and landscape interactions in the valley spaces of the rivers in Ukrainian Carpathians are presented in the article. The analysis was made at the scale level of elements of the architectural landscape. It was the next step after preliminary studies at the two highest scale levels - the level of settlement systems and at the level of settlements. The goal is to create a scientific basis for the methodical bases of the architectural and landscape arrangement of river valley spaces in Ukrainian Carpathians.

Architectural and landscape interactions at a lowest scale level (level of an architectural landscape elements) are most clearly manifested in the aesthetic aspects. Elements of the architectural landscape are divided into natural and anthropogenic. The last ones were studied, which in turn are divided into urban elements, architectural objects and engineering structures. 30 elements were analyzed by functional-planning and aesthetic characteristics, of which 7 are presented in the article.

It was revealed, that the large buildings, which visually dominate the relief, spoil aesthetics and identity of the valley landscape. When the traditional superficiality is exceeded, the feeling of the dominant influence of natural components on the local architectural environment is lost. The use of artificial finishing materials or too bright colors distorts the image and disintegrates the environment.

It was established, that the best aesthetic effect in the relationship of architecture and landscape is achieved by applying traditional local styles in construction, in which there is an organic unity of nature and architecture through scale and form, as well as the use of natural materials in decoration.

Keywords: architectural landscape; element of architectural landscape; river valley space; architectural and landscape organization.